

## ETİK AÇISINDAN SANATÇI VE SANAT ESERİ\*

Ercan YILMAZ\*\*

**S**anat olgusunu oluşturan üç ana öğeden ikisi olan sanatçı ve sanat eserine etik açısından yaklaşabilmek için, önce Etik'in ne olduğunu ortaya koymalıyız. Etik: "... Ahlaksal olanın özünü ve temellerini araştıran, insanın kişisel ve toplumsal yaşamındaki ahlaksal davranışları ile ilgili sorunları ele alıp inceleyen... İyi nedir, ya da ne yapmalıyız gibi soruları kendisine ödev olarak koyan felsefe dalıdır<sup>1</sup>".

Sanat tüm tarihsel süreç içerisinde, ister büyüsel, ister kült, ister eğitsel işgörülerini yüklensin, salt insan için gerçekleştirilen bir etkinlik olmuştur. Sanata; çağlar boyu insan için, insana rağmen, insani değerleri koruma ve kollama mücadelesidir denilebilir. Böyle denildiğinde de, sanatın her şeyden önce insani değerler sorununu aldığını görerek, bu olgunun tam da bir etik olgu olduğu saptanır.

Sanatçı ve sanat eseri kavramlarına etik açısından yaklaştığımızda, kabul görünen anlamda, sanatçının; herhangi bir şekilde sanatçı sıfatını kazanmış herhangi bir kişi, sanat eserinin de; bu kişinin elinden çıkmış ve birileri tarafından sanat eseridir denmiş her şeydir, tanımlarından uzaklaşmamız gerekir.

Çünkü bu perspektiften bakıldığında sanatçı; etik değerlere sahip ve bu belirleyene göre eylemde bulunan bir kişi olmalıdır.

---

\* Bu çalışmanın tümü için sadece İoanna KUÇURADİ'nin "Etik" adlı kitabından yararlanılmıştır.

\*\* Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Araştırma Görevlisi.

1 Bedia AKARSU, Felsefe Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1984, s. 74.

Buradan hareketle sanat eseri de (Sanatbilimsel tanımının dışında yalın bir yaklaşımla); böyle bir donanıma sahip kişinin gerçekleştirmiş olduğu eylemler zincirinin bir sonuç nesnesidir.

Sanatçı denilen kişi tüm diğer insanlar gibi bir ilişkiler ağının içinde sürdürür yaşamını. Bu ilişkiler sanatçının kendi kendisiyle ilişkisi, toplumun diğer bireyleriyle ilişkisi veya herhangi bir insan durumuyla ilişkisi olarak çeşitlenebilir. Türü ne olursa olsun, bunlar etik ilişki niteliğini taşımak zorundadır ve herbiri bir eylem olarak görünürlük kazanır.

Sanatçının görünürlük kazanmış her eylemi (sanat eseri de dahil) ise, sanatın insana dair değerleri kendine sorun ettiğinden, belli bir takım ilkelere (ki bu ilkeler Değerler Felsefesi'nin oluşturanlarıdır) sahip olması gerekir. Bu sanatçı sıfatını kazanabilmenin (Sanat ve Etik açısından) ön koşuludur.

Sonuç olarak Değerler Felsefesi ve Sanat Eseri kavramlarının etik açısından irdelenebileceğini gösterir.

Burada bir etik kişilik olarak sanatçının ilişkilerine göre eylemlerinin nasıl yapıldığına -yapılanması gerektiğine-bu yapılanmışın doğal bir sonucu olan ve kendi kendini gerekli ve zorunlu kılan sanat eserinin etik örüntüsüne oranla daha çok yer verilecektir.

### **Bir Etik Kişilik Olarak Sanatçının İlişkilerine Göre Eylemleri ve Eyleminin Nitelikleri**

Herhangi bir eylem, herhangi bir durum karşısında oluşur ve üç ana ögesi vardır. Bunlar, değerlendirme, yaşantı oluşması ve bunun sonucunda da bir şey yapmadır.

Etik ilişkilerin ve etik eylemin diğer ilişkisi ve eylemlerden farkı burada bir değerlilik-değersizlik sorunsalının yaşanıyor olmasındadır. Sanatçı kişi de, bunlar üzerine kafa yorarak sanat eseri üretmesinde farklılaşır.

Sanatçı denilen kişi, etik bir kişiliğe sahip olması gerektiğinden, herhangi bir ilişkide eylemlerinin de etik eylemler olma zorunluluğu vardır. Bunun da yolu, her tür eylemde doğru değerlendirme

yapmasından, yaşantısının her tür eylemde değerler ve değerlilik yaşantısı olmasından, bunlardan sonra da yapacağı davranışın veya gerçekleştireceği nesnenin (sanat eserinin), insan değerlerini koruyan/kollayan veya bunlara birşeyler katan nitelikte olmasından geçer.

## **1.Sanatçının Her Tür İlişkide Doğru Değerlendirme Yapma Gerekliliği ve Koşulları**

Herhangi bir eylemin değerini bulabilmek için üç ön koşul gereklidir. Bunlardan ilki anlama; yani neden-niçin o eylemde bulunulduğunu veya neden-niçin o tutum içinde olunduğunu görmektir.

İkincisi diğer eylem olanakları bakımından özelliğinin ortaya konmasıdır; yani eylemin yapıldığı koşullarda neleri sağladığı veya nelere yol açtığıнын gözlemlenmesidir ki bu eylemin değeridir. Bu iki aşama birlikte eylemin değerinin bilgisini sağlar.

Üçüncüsü eylemin insanın değeriyle ilgisinin kurulmasıdır; yani etik değerinin belirlenmesi, değerliliğini-değersizliğini, doğruluğunu-yanlışlığını belirlemektir. Buradan da değerlilik, eylemin insan için ifade ettiği anlam olarak karşımıza çıkar. Bu eylemde, insan değerinin nasıl korunduğu veya insanın değerinin harcanmasına nasıl yol açtığını görmek demektir.

Kişi, kendini, herhangi bir durumu veya bir başka kişiyi değerlendirirken, değer yakıştırma veya değer biçme gibi yanlış değerlendirmelerden kaçınmalıdır. Çünkü birincisi, kişinin karşısındaki eylemin, kendisine göre yararı ya da zararı doğrultusunda değer atfetmek, ikincisi ise; eylemin, hazır değer yargılarından sonuç çıkarıp, iyiliği-kötülüğü peşinen belirlenmiş olan şablonlara oturtmaktır.

Doğru değerlendirme yapabilmek, o eylemin içinde yapıldığı gerçeklik koşullarını yeterince bilmek demektir. Bu, kişi (sanatçı) adına iki tür edinimi gerektirir: Birincisi; keskin bilme yeteneklerine ve yaşantı olanaklarının zengin bilgisine sahip olmaktır. Bunun için de eğitilmiş olması, insan ilişkileriyle ilgili deneyimli olması, bunlar üzerine kafa yorması, insanın kendine bakıp soru sorması ve kendini kandırmadan cevaplar vermesi kaçınılmazdır. Bunlar için en önemli kaynaklardan biri

ise bunları anlatan yapıtlardır.

Gereken ikinci edininim ise; değer sorunlarına ilişkin bilgilerdir.

## **1.2. Sanatçıda Değerler ve Değerlilik Yaşantısı**

Herhangi bir değerlendirmenin ardından, değerlendiren kişi birşeyler yaşar. Bu yaşanılanı benin özellikleri ve ihtiyaçları ya da insanlar belirlememelidir. Çünkü her ikisi de, doğru değerlendirme olmadıklarından, burada değer yakıştırma tehlikesi vardır. Bu yüzden ortaya çıkan yaşantı, değerler ve değerlilik bilgisiyle oluşmalıdır. Bu oluşum içinse, üç ayrı konuda bilgi gerekir:

- 1- İnsanın değerlerinin bilgisi; insanın diğer varlıklara göre özel durumu, bu durumdan kaynaklanan insanlararası ilişkilerde sahip olduğu hakların bilgisi.
- 2- Kişi değerlerinin bilgisi; kişi olma olanaklarının bilgisi. Bu bilginin kaynağı ilişkilerdeki bazı kişiler ve yaşamda ya da sanat yapıtlarında değerli eylemlerde bulunan kişilerdir. Bunlar etik bakımdan eylem olanaklarının bilgisini verirler.
- 3- Bu değerlerin değerinin bilgisi; bu da, tüm bu değerler bilgisiyle oluşan bilincin bir inanç oluşturmasıdır. Bu inanç ona sahip kişilerin kişilerle ilişkilerinde yaşantılarını belirler. Bu etik değerlerde inançtır. Yani insan değerli eylemlerde bulunabiliyorsa, bulunması gerekir demektir.

Buradan da anlaşıldığı gibi etik değerlerin gerçekleşmesinin veya yaşanmasının ortak zemini insan değerinin bilgisidir.

## **3. Sanatçıda Yapmayı Belirleyenler ve Aşamaları**

Eylemin iki oluşturucusundan sonra gelen yapma, birbirine bağlı üç öğeden meydana gelir. Bunlara iki ayrı yaklaşımda bulunabiliriz.

Yapmanın öğeleri olarak bakıldığında; amaç-hedef-davranış:

Kişinin (sanatçının) etkinlikleri olarak bakıldığında; isteme-karar verme-gerçekleştirme olarak adlandırılabilir.

**A) İsteme veya Amaç:** İki tür belirleyici vardır.

Yapma açısından belirleyiciler: İstenenin şu veya bu olmasını sağlayan, gerçeklik koşulları ve eylemde bulunan kişiden gelen belirleyicidir. İsteneni, a) eylemde bulunan kişinin gerçeklik koşulları, b) bu koşullarla birlikte onun ana amaçları, c) ana amaçları ile eylemin yöneldiği kişinin içinde bulunduğu gerçeklik koşulları belirleyebilir. Yapma açısından yaklaşıldığında bunlar bir yapmanın nedenleri ve niçinleridir.

Yapandan gelen belirleyiciler: Eylemin oluşma aşamasına bakıldığında, belirli bir durumdaki isteneni belirleyen ve yapanın niyeti olarak karşımıza iki tür belirleyici çıkar: a) Kişinin tatmin bekliyen bir ihtiyacının belirlenmesi b) Ana amaçlarının belirlenmesi.

Bu iki ana amaç türü felsefi açıdan değerlendirildiğinde ise iki tür belirleyiciyle karşılaşılır: Biri insanın değerinin bilgisinde temeline bulan anlamların belirlenmesi. Diğeri de; kişice ya da kişinin içinde yetiştiği grupça değerlendirilerek anlamlı kılınmış şeylerin veya ideallerin belirlenmesidir.

Buradan kastedilen anlam, insan haklarının anlamının bilgisidir.

**B) Karar Verme ve Hedef**

Hedef karşı tarafla ilgili gerçekleşmesi istenen şey, varılacak gerçek durumdur. Yani kişinin yapacağı deyip yapmaya karar verdiği, o koşullarda ona ulaşmakla karşıda bulunan kişinin ya da durumun isteğinin de gerçekleşmesini sağlayacak şey ve davranışlarının yöneldiği sondur.

Etîği, karar verme değil, kişice neye karar verildiği ve verilen kararlar gerçekte ne yapıldığı ilgilendirir.

Karar verme ve hedef koyma bir eylemin değerliliğinin-değersizliğinin bağlı olduğu en önemli noktadır. Çünkü bu noktada değer, çıkar vb. çatışmalar yaşanır. Karar doğrultusunda değer korunur, harcanır ya da gözardı edilir.

### C) Gerçekleştirme veya Davranış

Bu, davranış ya da davranış zincirleri sonucunda oluşur. Kişinin tercihleri gerçekleştirmenin nasılını yani tarzını oluşturur. Bunun belirleyeni ise kişinin davranış ilkeleri konusundaki bilgisel bütünlüğüdür. Bu sonuç aşamasında kişi belirli bir durumda, kendinin, karşısındaki kişinin veya bir insan durumunun değerini nasıl koruyacağını görece kadar bilgili olmalıdır.

### **Bir Yapma Veya Gerçekleştirme Olarak Sanat Eserinin Etik Örüntüsü**

Başlıktan da anlaşılabilceği gibi sanat eseri bir sonuçtur. Sanat eseri biçimsel özellikleri gereği diğer tür yapmalardan farklı olsa da, sonuç olarak değerlere sahip kişinin (sanatçının) elinden çıkabilir ancak. Çünkü değerini, tıpkı etik davranışlar gibi, insan ve insana bağlı değerlerden alır.

Bir yapma olarak sanat eserinde sözü edilebilecek ilişkiler daha çok sanatçının insan durumlarıyla ve sanatçının kendisiyle kurduğu etik ilişkilerdir. Bu durumda sana eserine etik değerlerin nesnelleşmiş halidir diyebiliriz. Bu böyle olmak durumundadır. Çünkü sanat insan içindir ve insan için olan bir nesne de değerini insana dair anlamında ve bu anlamların veya değerlerin verilmiş tarzında bulur.

Sonuç olarak ortaya çıkan, etik nesne denilebilecek olan sanat eseri, bitirilmiş olmasıyla birlikte herhangi bir etik eylem gibi sona ermez. O tüm zamanlarda diyaloga girdiği her insanla etik değerler alışverişini sürdürür. Yapılma aşamasında sanatçının kendi kendisiyle girdiği; ben neyim, insan olarak dünyada yerim ne, insan olarak insanlık adına ne yapıyorum ve ne yapmalıyım gibi değerlere dair sorgulama süreci, eser bittikten sonra da alıcılar bağlamında süregider. Tabii bu süregidişin sınırları yapanın, yapılmış olanın ve yapılmış olanla ilişkiye girenin bilgisel bütünlükleriyle belirlenir.

Böylesi bir örüntüye sahip sanat eseri tüm zamanların ötesindedir. Çünkü o, üretildiği andan birşeylerin katılmasıyla geçmişin izlerini içinde taşıyarak varlıklar, eğer bir takım insani değerler yakalamış, bunlara bir şeyler katılmışsa ve sağlam sanatsal bilgilerle donatılmışsa gelecek zamanda da varlığını sürdürür. Çünkü, insana bağlı değerler değişmez değerlerdir. Fakat yorumlanış biçimlerinin değişken açık ucu nedeniyle, yeni yorumlar üretecek kişiler varolduğu sürece değerliliğini ve anlamlılığını sürdürecektir.